

סיפורים מהסרטים

זיוה שמיר

ביקורת

אורלי קסטל-בלום / סביבה עוינת (סיפורים) / עמודים לספרות עברית / זמורה ביתן / 145 עמ'

בפתח כתב־העת "סימן קריאה", שהופעתו סימנה כמדומה תקופה חדשה ועליית משמרת חדשה בספרות העברית, השמיע העורך, מנחם פרי, קריאה ומשאלה, שתשתחרר הספרות מעבותות עגנון, מן הסד העגנוני ומגיננוני: ממעשה התשבץ של חקייני עגנון, שקרצו לקוראיהם קריצות אירוניות בעין גסה ותפרו משמעויות אלגוריסטיות בתפרים גסים. על פני הספרות הפסבדו־עגנונית ביכר פרי סיפורים שיש בהם "הסתכלות בגופי מציאות, של־שונם תכליתית ונובעת מתוך האפשרויות הספרותיות של המציאות הישראלית". כתחליף לנוסח הדשן העמיד את ה"כחוש".

לספרות החיה יש דינמיקה משלה, ואין היא נענית בנקל למשאלותיו הכמוסות והגלויות של עורכים וקובעי־טעמים. לאמיתו של דבר, גם הסופרים הצעירים הנחשבים, מן המשמרת שלאחר א"ב יהושע וע"מ מוס עוז המשיכו לכתוב במודוס העמוס והמרוכז. איש־איש, ביובלו שלו, משך את מימיו מן ה"נהר הראשי" של הסיפורת עברית, שראשיתה במנדלי ובנרדיצ'בסקי, בברנדו ובעגנון. צמחו מספרים כדוגמת חיים באר, הבקי במכמני השפה העברית ובמקורותיה, כדוגמת דוד גרוסמן, שאינו בקי אמנם במקורות היהדות, אך קרא בתשורת־מתלב מרובה את הספרות העברית החדשה, הטעונה במטעני הדורות (ובמיוחד את ספרות הילדים, המקורית והמתורגמת, מתקופת ההשכלה ועד ימינו), או כדוגמת מאיר שלו, שלשונו נקיה כביכול ממליצות, ולמעשה היא משובצת בהן בדרכי־ערמה (המליצות היפות מושמות ב"רומן רוסי" בדבריהן של הדמויות האקסצנטריות, המדברות בסגנונם של "מחזיקי נוסחות").

כל אלה מצד אחד; ומן הצד השני, צמחו בסיפורת הצעירה במקביל גם כאלה, שריתרו לחלוטין על זיקה ל"נהר הראשי", ומשכו את חיוניותם ממקורות אחרים לגמרי. וכאן אנו מגיעים לסיפורת ה"כחוש", הזרה כל כך לרוח הספרות העברית, כדוגמת זו של אורלי קסטל-בלום, שסוד קסמה

אינו מתפענח בנקל למי שאמון על ספרות אלוסיבית ועמוסת משמעויות. פרי הימר, כאמור, בשנות השבעים על נוסח מינימליסטי, שקלפיו הכזיבו לפי שעה, אך משאלתו נתמלאה מכיוון בלתי צפוי: לנוסח ה"כחוש" קמו מספרים צעירים, המתאימים לפי הטמפרמנט שלהם להיות כותבי תסריטים לקולנוע, ואין בהם מאומה מן הדימוי הקלאסי של הסופר העברי.

בעין המצלמה

לקובץ הסיפורים "סביבה עוינת" יש זיקה רבה יותר לסיפורת האמריקנית ה"כחושה" של המינגווי ("נבעות כפילים לבנים") או של סלינג'ר ("לאזמה באהבה") מאשר אל מודל כלשהו בספרות העברית, אף כי עלילותיו מתרחשות ברובן בארץ וגיבוריו ברובם ישראלים. הרפליקות של הגיבורים פשוטות, כמעט טריוויאליות, עלילת הסיפור אינה מושכת לאיזו־שהיא תכלית גלויה לעין, עין המצלמה של המספרת משוטטת ומצלמת, ללא קומנטאר וללא התחכמויות וגינוני ספרות. אולם, החזות הפשוטה שלהם מטעה. הקריאה אמנם אינה קשה, אך מוצגים בה מצבים דקים, שאינם פשוטים כל עיקר. האווירה היא קרתנית, אך בלא שידבק בסיפורת הזו שמץ של קרתנות. גם אין הסיפורים הללו סיפורים מימטיים כפשוטם, המשקפים את המציאות הריאליסטית כנתינתה: לעתים קרובות הם חורגים, כמעט ללא הנמקה ריאליסטית, אל עבר המזור והחידות, ואף אינם פותרים את החידה ומותירים את הקורא פעור־פה בערפל. חלק מגיבורי הספר הם גיבורים קשי יום: אנשי "צווארון כחול" במפעל שנקלע לקשיים, נרקומנית מקופלת מכאבים, רווקה שעובדת בתע"ש. חלקם – אנשים משולי החיים, כגון סוחר הסמים בחליפה הלבנה ובנעליים הלבנות מן הסיפור "מוות בחורשת זיתים". חלקם – מתעשרים חדשים, שעולמם ריק ונפוח, כאופנאית הצמרת מן הסיפור "גאות", או חלק מחבורת ה"יורדים" ה"אמריקנים" מן הסיפור "תעלומת ראשי החזירים".

סיפורים העשויים להיראות לפרקים כרישומים נטורליסטיים מתוך פנקס הסקיצות של צייר, שהתבונן בעין חדה בטייפוסים שרובם משולי החיים, מתבררים אפוא כמכילים מימד נוסף שמעבר לריאליזם: הם כתערוכת של היפר־ריאליזם ושל הגזמה ועיוות מכוונים שעל גבול האבסורד, כעין זו העולה, למשל, מן הסרט "קפה בג'ד". למרות זיקה מסוימת לכתובה ריאליסטית ונטורליסטית, לפנינו סיפורת

אורלי קסטל-בלום: נוסח "כחוש"

מסוג שונה ממה שהורגלנו: הסיפורים על קשיי החיים, על העוולות והכיעור וכתבו לא מתוך מגמה רפורמטורית, לא מתוך פאתוס ולא מתוך אמפתיה. כל תכליתם הגלויה היא צילום תמונתם וחקייו סגנונם של טיפוסים שונים, המשתבצים בפסיפס גדול של חיים מוחמצים, שענן כבד ומאיים מרחף מעליהם. רק בדיעבד, יכולים כמה מן הסיפורים לשמש מעין משל לתופעה רחבה יותר, מאלה הממרות את חיינו ומונעות שמחת־חיים מהמקום ויושביו.

כזה הוא, למשל, הסיפור "מכשירי כתיבה", מנוולוג דרמטי של בן לא־יוצלת, טוב וקונפורמיסטי עד כדי אווילות, המשמש כדור משחק בין הוריו, מנוגדי המזג. האם חשדנית ומרירה, ומבקשת למרר את חייהם של לקוחות חנותה הטרדנים, והאב – נדיב ו"פנטזיור", המבקש להצהיל את חייו ואת חיי הזולת ולהופכם לחגיגה צבעונית ומפתיעה. כל אחד מהם מושך את "העסק" לכיוונו שלו, והבן הנמשך אל טוב־לבו של האב, חצוי בנפשו. האין כאן כעין משל בז'ינר־אנפין על מצבנו ועל חיינו, הנעים בין מעגלות החגא והחגיגה, בין תקלות וחבלות – לבין נסים ונפלאות, ולעולם אינם נעים על מי מנוחותו אינוני מחשידה את הסיפורים ה"כחושים" הללו בכוונות אלגוריסטיות מעובות, אך כסיפור מצלם פיסת חיים או עוקב אחר קו מחשבתה של הדמות הבדויה בגאמנות, בלא שזיויף או ייפה שלא לצורך, עולה ממנו בדיעבד גם סוג מסוים של סמליות, המעלה את ערכו ומעניקה לו משמעות נוספת, שמעבר לקונקרטי ולמיידית.

הסיפורים הם ברובם בעלי סיגור "פתוח", ועל־פירזוב אין הם מעניקים לקורא את תחושת הסיפוק והשובע שמעניק הסיפור בעל הסיגור המעוגל, באמצעות האקורדים המסיימים שלו. בקריאה חפז־זה, סיכמתי ביני לביני, שעל העורך היה להחזיר למחברת את כתב־היד לליטוש נוסף. בקריאה חוזרת הבנתי, ששיפוט כזה עשוי להעיד על אטימות מסוימת כלפי החדש – על גרירה של נורמות שמרניות של מבקרים מסוימים, המסרבים לפקוח עין ואוזן אל החדש. אילו לוטשו הסיפורים, הנראים אומנם לפרקים כאטיודים לקראת יצירה "רחבת נשימה", היה הדבר גורע ממקוריותם ומחדשנותם, והופכם לעניין נדוש ובנאלי שעל גבול הז'ורנליזם. דווקא האיפיון ה"פרום" והבלתי־מלוטש, הוא הנותן לסיפורים אלה את עמימותם, המרחיקה אותם – למרות התמטיקה הפשוטה שלהם וגלויית הדמויות הפשוטות בהם וחסרות התחכום והמודעות המצויות בהם – מן הבנאלי ומן הפשטני.

"המינגווי! סאלינג'ר! האם לא הגזמת מעט?" שאל אותי, אגב שיחת־דעים, ידיד בעל הבנה ובעל עיניים צרות וביקורתיות, שאהב את ספרה הראשון של אורלי קסטל-בלום והתאכזב במקצת מן הסיפורים ה"פרומים" הללו. בוודאי שהגזמתי, הרגעתי אותן. הסופרים האמריקניים הללו לא הובאו כאן אלא כמטאפורה לכתובה הנראית בעין בלתי־מיומנת ככתיבה ז'ורנליסטית וטריוויאלית, והמתגלה בביחנה שהויה, כאמנות אמת, בעלת ערכים אסתטיים ואתיים. ומלבד זאת, גדולי הפדגוגים כבר לימדונו, כי הנזק העלול לצמיח מציון גבוה מדי הוא נזק קטן למדי. ולהיפך: ביקורת מחמירה וצרת־עין מדי חונקת ומגמדת שלא כדין ושלא לצורך. זאת ועוד, בדיוק על כך נסב הספר כ"ל: על סביבה עוינת, המגבילה את הגדולים בגבולותיה ומנמיכה את שיעור קומתם. והרי דמיונה של המחברת וכושר החיקוי שלה, המאפשרים לה לנתר בקלות מדמות לדמות ולהיכנס לעורה של כל דמות בלא שתתמזג אתה ובלא שתתגלה באמצעותה, הן תכונות שלא רבים נתברנו בהם. אם אורלי קסטל-בלום תשכיל לנצל את התכונות הללו בלא פזיזות ובלבד שתתור אחר ההישג הקל והמהיר, ואם הסביבה – הפזיזות והרוחנית – שבה אנו שרויים תמתן את עוינותה ותעניק אוויר ומים ומרחב, רבים סיכוייה לצמוח לגובה ולהצמיח פירות נוספים, טובי מראה וטעם.